

RÖPORTAJ TAKDİM:

Hayek'in Kötü Şöhretli Röportajları

Can Madenci
Dr., Marmara Üniversitesi

“Tanrı bunu gördü de, niye kurtarmadı onları?”
Macduff¹

¹ William Shakespeare, **Macbeth**, Perde IV, Sahne III, Penguin Books, 1992, s. 123.

11 Eylül 1973'te Şili'de bir darbe oldu. Üç sene önce yapılan genel seçimle iş başına gelmiş olan Marksist görüşlü Salvador Allende hükümeti, başında General Augusto Pinochet'nin olduğu ordu kuvvetlerince yerinden edildi. Jet uçaklarının bombaladığı La Moneda başkanlık sarayında piyadeler ve tanklar tarafından kuşatılan Allende teslim olmayı reddetti ve öldürüldü. Darbe sonrasında yapılan “resmî açıklamaya” göre, kendisi Fidel Castro'nun hediye ettiği tüfekle intihar etmişti.

Darbeyi izleyen günlerde Şili Ulusal Stadyumu bir toplama kampına dönüştürüldü, 40.000 kişi burada tutuldu. İlk birkaç ayda Allende destekçisi olan binlerce kişi tutuklandı ve “ortadan kayboldu.” Takip eden üç senede yaklaşık 130.000 insan tutuklandı. Bütün sol görüşlü partiler yasaklandı. Hazırlanan çeşitli raporlara göre, Pinochet'nin 17 yıllık askerî hükümeti döneminde kaybolan 2279 kişi siyasî nedenlerden dolayı öldürüldü (Rettig Raporu), 30.000 civarında kişi işkence gördü (Valech Raporu) ve sayısı birkaç bini bulan kişi sürgün edildi.²

Darbeyi bu kadar ilgi çekici kılan, cuntanın başında yer alan General Pinochet'nin ekonomiyi düzeltmek için liberal politikalar takip etmesiydi. 1975 yılının ortalarından itibaren Pinochet kimi zaman “neo-liberal” kimi zaman “serbest piyasacı” olarak adlandırılan iktisadî reformları uygulamaya koydu. Kendi deyişiyle, “Şili'yi proleter değil, mal sahibi bir ulus yapmak” istiyordu. Bu amaçla, “Chicago’lu çocuklar” olarak bilinen ve Chicago Üniversitesi’nde Milton Friedman’ın fikirlerinin etkisi

altında yetişmiş iktisatçılara danıştı.

İlginç sayılabilecek bir diğer husus, askerî darbeyi Milton Friedman’ın da desteklemesiydi. Friedman 1975'te Şili'ye giderek bir dizi konferans vermiş ve “şok tedavisi” olarak adlandırdığı bir programın uygulanmasını tavsiye etmişti. Bu arada, Pinochet ile 45 dakikalık bir görüşme yapmış ve görüşme sonrasında diktatörün “şok tedavisi fikrinden hoşlanmış gibi görüldüğünü” söylemişti. Amerika'ya döndükten sonra Pinochet'e gönderdiği mektupta da Friedman “(...) şimdiye dek almış olduğunuz önlemlerde son derece akıllıca davrandınız” diyordu.³ Ancak darbeye verdiği destek yüzünden Friedman ülkesindeki halka açık konuşmalarının çoğunda protestolarla karşılaşacak, göstericiler yüzünden konuşmaları arka kapılardan ve mutfaklardan kaçarak terk etmek zorunda kalacak ve 1976'daki Nobel Ödülü töreninde yuhanacaktı.

Darbeye bir destek de Friedrich von Hayek'ten geldi. Hayek Şili'yi birkaç defa ziyaret etmiş, hatta kurucusu olduğu Mont Pelerin Topluluğu'nun 1981'deki özel bir toplantısını darbenin yapıldığı Vina del Mar adlı şehirde yapmıştı. Aynı zamanda İngiliz *Times* gazetesine bir mektup yazarak cuntayı savunmuştu. Yazdığı mektupta Hayek'e göre, fazlasıyla “iftiraya uğramış” olan Pinochet rejiminde *bireysel özgürlük* Allende dönemine kıyasla *çok daha fazlaydı* ve kendisi bunu kabul etmeyen *tek*

² Her iki rapor da Şili devleti tarafından yayınlanmıştır. Rettig Raporu'nun İngilizce çevirisi şurada bulunuyor: http://www.usip.org/library/tc/doc/reports/chile/chile_1993_toc.html. İlk kısmı 2004, ikinci kısmı da 2005 yıllarında yayınlanan Valech Raporu'nun İngilizce tam metin çevirisi bulunmuyor. Bununla birlikte bazı İngilizce alıntılara şuradan ulaşılabilir: http://www.indopedia.org/Valech_Report.html.

³ Milton ve D. Rose Friedman “*Letter to General Pinochet on Our Return from Chile and His Reply*”, **Two Lucky People**, Chicago: University of Chicago Press, 1999, s. 593. Bunun öncesinde Friedman mektubuna şöyle başlıyordu: “İlk olarak, kısa ziyaretimiz esnasında pek çok Şilili tarafından bize yağdırılan sıcak konukseverliğe karımın ve benim ne kadar minnettar kaldığımızı söylememe izin verin. Bize kendimizi ziyadesiyle evimizde hissettirdiler. Karşılaştığımız Şilililer ülkenizin karşı karşıya olduğu ciddi sorunların tamamıyla farkındaydılar, yakın geleceğin zor geçeceğini hepsi anlamıştı; fakat bu güçlüklerin üstesinden gelmekte kararlıydılar ve kendilerini daha mutlu bir gelecek için çalışmaya adanmışlardı,” s. 591.

bir kişi bile görmemişti. 1981’de Venezuella’daki “İktisat, Siyaset ve Toplum” adlı bir foruma katılan Hayek, Venezuellalı bir muhabirin Latin Amerika’daki totaliter hükümetler hakkındaki sorusuna da şöyle yanıt veriyordu:

Otoriterliği totaliterlik ile karıştırmayın. Latin Amerika’da olan hiçbir totaliter hükümet bilmiyorum. Sadece bir tane vardı, o da Allende yönetimindeki Şili’ydi. Şili şu anda büyük bir başarıdır. Dünya Şili’nin yaşadığı canlanmanın zamanımızın büyük iktisadî mucizelerinden biri olduğunu anlayacaktır.⁴

1981 yılında bir Şili gazetesi olan El Mercurio ile yaptığı iki röportajda Hayek Şili’nin o dönemki koşullarından hareketle diktatörlükler hakkındaki fikirlerini daha açık bir şekilde ifade ediyordu:

Sizin görüşünüze göre, diktatörlükler hakkındaki düşüncemiz ne şekilde olmalıdır?

Şunu söyleyebilirim ki, uzun dönemli kurumlar olarak diktatörlüklere tamamiyle karşıyım. Fakat diktatörlük bir geçiş dönemi için zarurî bir sistem olabilir. Kimi zaman bir ülke için, şu veya bu biçimdeki bir diktacı gücün bir süreliğine mevcut olması zorunludur. Sizin de anlayacağımız üzere, bir diktatörün liberal yoldan yönetimde bulunması mümkündür. Aynı şekilde, bir demokrasinin de liberalizmden tamamiyle yoksun olarak yönetimde bulunması mümkündür. Şahsen ben, liberal bir diktatörü, liberalizmin olmadığı demokratik bir yönetime tercih ederim. Kişisel izlenimime göre – Güney Amerika için de geçerlidir bu – örneğin Şili’de, diktacı yönetimden liberal bir yönetime geçişe tanık olacağız. Bu geçiş dönemi boyunca belirli diktacı yetkilerin daimî olarak değil de, geçici bir düzenleme biçimi olarak muhafaza edilmeleri zorunlu olabilir.⁵

Aynı röportajında Hayek, Arjantin’de Peron’un iktidardan düşmesinden sonra yönetimi ellerine alan askerler hakkında da “istikrarlı bir demokratik yönetimin temellerini atacaklarını” umduğunu söylüyordu.

Hayek’in o dönemdeki benzeri tavrına iki örnek daha verirsek; 1980’de *Times* gazetesine yazdığı “Freeing the Hostages in Tehran” başlıklı yazıda, Hayek, İran’daki rehine krizi hakkında şunları yazıyordu:

Eğer Birleşik Devletler hükümeti İran’a derhal bir ultimatöme göndererek, konsolosluk personelinin her bir üyesinin 48 saat içinde Birleşik Devletler hükümetinin temsilcilerine sağ sağlim teslim edilmemesi durumunda bombaların artan bir hızla İran hükümetinin koltukları

üzerine yağacağını söylemiş olsaydı, bu, barışçıl uluslararası ilişkilerin geleceğine ve yabancı ülkelerdeki kişilerin güvenliğine çok daha fazla hizmet ederdi.⁶

Yine aynı konuyla ilgili olarak: “Eğer 52 asker rehine alındıysa büyük tavizler verilmemelidir. Bu 52 askerin ölmesi de gerekli olabilir. Uluslararası hukukun birtakım ilkelerinin muhafaza edilmesi daha önemlidir.”⁷ Hayek 1983’teki bir röportajında da Reagan’ın savunma politikasını destekliyordu:

Reagan’ın askerî harcamaları azaltmamakla doğru bir iş yaptığına inanıyorum. Dünya barışı Amerika’nın güçlü olmasına bağlı. Mesele, Sovyetlerin bizi tamamiyle boyun eğecek derecede sindirdiği bir duruma kendimizi sokup sokmadığımızdır. Batı en az Sovyetler Birliği kadar güçlü olmak zorundadır. Hiçbir Rus’un nükleer bir savaş başlatacak denli kaçık olduğunu zannetmiyorum. Fakat Ruslar bizi askerî üstünlükleriyle sindirecek konumda olurlarsa, istedikleri her şeyi yapmaktan çekinmeyeceklerdir.⁸

Toplumsal yapıyı bilinçli olarak değiştirme girişimlerini yapı-kuruculuk olarak adlandırarak eleştiren ve devletin yetkilerinin kısıtlanmasını isteyen Hayek’in bu röportajlarında söylediği kimi şeylerin, özellikle de liberal bir diktatör hakkında olanların onun genel fikirleriyle çeliştiğini düşünüyordum. “Liberal diktatör” ifadesi bile tek başına kendi içinde çelişiyordu. Ancak Hayek’in diktatörleri desteklediği iddia edilen bu iki röportajını hiçbir kaynakta bulamamıştım. Ne Hayek ile ilgili olarak yazılan makalelerde ne de biyografilerinde bu röportajlardan bahsediliyordu; Şili’ye verdiği destek bile neredeyse atlanmıştı. Yazılanlar sadece sol görüşlü bazı yazarların ikincil kaynaklardan aktardıkları şeylerdi. Sonunda bu röportajlar Belçikalı bir düşünce kuruluşu olan *Institut Hayek*’in internetteki sitesinde yayımlandılar.⁹ Röportajlar İngilizce yapılmakla birlikte, asıl metin kaybolmuş ve geriye sadece İspanyolca çeviri kalmıştı; bu İspanyolca metin İngilizce’ye çevrilmişti.

Bunları röportajları çevirerek Hayek’in düşüncesinin bir diğer yönünü göstermek istedim. Bugün, Allende döneminde ona muhalefet eden medyanın, siyasetçilerin, çeşitli örgütlerin ve yapılan darbenin CIA ve o dönem Amerikan dışişleri bakanı olan Henry Kissinger tarafından desteklendiği ve para yardımı gördüğü

⁴ *Daily Journal* (Venezuella), 15 Mayıs 1981, s. 4. Aktaran **Ebenstein**, s. 300.

⁵ Friedrich von Hayek, “Friedrich von Hayek: Leader and Master of Liberalism”, Röportaj: Renée Sallas, **El Mercurio** (s. D8-D9), 12 Nisan 1981, Santiago de Chile, http://www.fahayek.org/index.php?option=com_content&task=view&id=121 (9 Aralık 2008), par. 22.

⁶ London, *Times*, 12 Haziran 1980. Aktaran **Ebenstein**, s. 300. Burada Hayek’in olayları abarttığı söylenebilir. Nitekim İngiliz tarihçi Hobsbawm İran’daki kriz hakkında şunları yazıyor: “(...) Haziran 1980’de bu olay olduğu zaman hiç kimsenin bilerek nükleer düğmeye basmayacağı hemen hemen kesindi.” Eric Hobsbawm, **Tarih Üzerine**, Çev. Osman Akınhay, 2. basım, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2001, s. 46.

⁷ Hayek, **Friedrich von Hayek: Leader and Master of Liberalism**, par. 14.

⁸ **Encounter**, Mayıs 1983, s. 54. Aktaran **Ebenstein**, s. 301.

⁹ www.fahayek.org

biliniyor. Türkiye'nin gördüğü askerî darbelerden sonra, Şili'de olanlar hiç de yabancı olmadığı şeyler. Bizim Türkiye'de darbeler sonrasında yaşadıklarımıza ya da Şili'de askerî yönetimde yaşananlara bizzat maruz kalması durumunda Hayek'in görüşlerinin daha farklı olabileceği şeklinde bir ihtimali düşünebiliriz. Fakat cunta dönemi boyunca Şili'de olup bitenlerden Hayek'in haberi olmadığını düşünmek "saflık" olur. Bu nedenle, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ne liberal ne de demokratik olan ortamında doğan, II. Dünya Savaşı'nı yaşayan, hatta "*The Road to Serfdom*" adlı kitabını Almanların bombaladığı İngiltere'de yazan Hayek'i mazur gösterecek, diktatörlere ve Pinochet'e verdiği desteği meşru kılacak hiçbir neden bulmak mümkün değildir. Kendisinin diktatörlükle ilgili ifadelerine hiçbir "samimi" liberalin katılacağı da düşünülemez. İster liberalizm adına ister sosyalizm adına olsun ve kim ifade ederse etsin, hiçbir gerekçe insanların katledilmesini meşru gösteremez.

Son olarak Hayek'in ikinci röportajında kullandığı "yaşamların tartılması" şeklindeki ifadesine de değinelim. Hayek bu ifadeyle ilgili olarak son kitabında şunları yazıyor:

(...) En fazla sayıda yaşamın korunması gereği, bütün bireylerin yaşamlarının aynı derecede önemli sayılacağı anlamına gelmez. Bir doktorun hayatını kurtarmak, hastalarından herhangi birinin hayatını kurtarmaktan daha önemli olabilir; aksi takdirde kimsenin hayatını

kurtarmak mümkün olmayabilir. Başkalarına yaşam veren ya da onların hayatlarını koruyan kişilerin hayatları açıkçası daha önemlidir. Bir topluluktaki iyi bir avcı ya da koruyucu, doğurgan bir anne ya da belki yaşlı bir bilge bile, çoğu bebekten ve yaşlı insandan daha önemli olabilir. (...)¹⁰

Yazılanlar ilk başta mantıklı gibi görünse de Hayek buradaki "can alıcı" soruna hiç değinmiyor: Bütün bunlara kim karar verecek? Toplumdaki bazı kişilerin diğerlerinden daha önemli veya değerli olup olmadığına hangi otorite karar verecek? Örneğin burada, yaşlı bilgenin hayatının onlarca ya da yüzlerce bebekten daha değerli olduğuna, onun öncesinde bu kişinin gerçekten "bilge" biri olup olmadığına kim karar verecek? Kime ya da kimlere göre bilge sayılacak bu kişi? Daha ileri gidip şöyle de sorulabilir: Feda edilmesi gereken bebeklerden biri sizin bebeğiniz olsa ne düşünürdünüz?

Zorbalığın ve kötülüğün çoğunlukla karşılık görmeksizin ve durmaksızın kendisini hissettirdiği bir çağda yaşıyoruz. Her ikisinin de salt ahlâksal cehaletin ötesinde olduğunu, bireyi aşan ve amaçları olan bir bütünlük olduğunu görüyoruz. Ancak, Edmund Burke'un kendisine atfedilen bir sözle dediği gibi: "Kötülüğün zaferi için gerekli olan tek şey, iyi insanların hiçbir şey yapmamasıdır."

¹⁰ F. A. Hayek, **The Fatal Conceit**, Ed. W. W. Bartley III, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1991, s. 132.

